

Nové technológie vyžadujú nové myslenie

Nové technológie výrazne určujú podobu súčasného sveta. Aj keď v knižniciach pracuje prevaha tých, čo informácie hľadajú a overujú v tradičných zdrojoch, a potom porovnávajú overené a pre istotu ešte raz konzultujú, naše mladšie cieľové skupiny používateľov to vidia inak. Rozhodujúca nie je verifikácia, ale čas a forma. Mobilné zariadenia, predovšetkým telefóny, im tvoria „prirodzené pokračovanie horných končatín.“ Vedia vyťažiť na maximum funkcie takýchto zariadení a v každej službe, ktorú im ponúknete, očakávajú uplatnenie technológií.

V Univerzitetnej knižnici Žilinskej univerzity v Žiline sme od roku 2014 začali seriózne pripravovať Stratégiu sprístupňovania fondu v elektronickej forme. Dopredu nás posunul európsky projekt pod názvom Konceptia tvorby a sprístupňovania elektronickej literatúry v prostredí ŽU. Knižnica ako súčasť celoškolského projektu mala za úlohu mapovať situáciu na Slovensku a vo svete a pripraviť stratégiu rozvoja svojich služieb. Najskôr sme museli vyriešiť úvodnú otázku – mať, či nemať elektronické knihy vo fonde. Za áno hovorili argumenty:

- **väčšia prístupnosť titulov, vyššia frekvencia výpožičiek, prístup „odvšadiaľ“, pohodlie domova, moderná forma, zatraktívnenie knižnice**

Medzi argumentmi proti e-knihám zaznievalo:

- **finančná náročnosť, bezpečnosť, technické riešenie, možné výpadky v systéme, zníženie počtu osobných návštev, ohrozenie „tradičnej“ knihy, nezujem akademickej obce, ako ďalej s knihovníkmi**

Pre zhodnotenie situácie a podporu nášho rozhodovania sme uskutočnili analýzu vnútorného prostredia univerzity. Získali sme tak obraz, do čoho by sme sa vlastne pustili a s čím musíme rátať:

- Univerzitné prostredie je na využívanie elektronických kníh pripravené
- Cieľové skupiny používateľov si uvedomujú možnosti efektívnej práce s elektronickými knihami a inými odbornými dokumentmi
- Cieľové skupiny študentov, doktorandov a mladších pedagógov požadujú zvýšiť podiel elektronických informácií vrátane e-book(ov)
- Postupnou informačnou a používateľskou prípravou dokážeme zvýšiť efektivitu práce s e-book(mi) a elektronickými učebnými textami
- UK ŽU preberie zodpovednosť za odbornú prípravu a asistenciu pri poskytovaní e-book(ov) v akademickom prostredí
- Odborné pracovníčky a pracovníci knižnice zostávajú garantmi odborného vyhľadávania, verifikovania a sprístupňovania odborných informácií na akademickej pôde, ako aj v širšej odbornej verejnosti

Po spomínanom európskom projekte, ktorý ako koncepcia neobsahoval praktické postupy a konkrétne úlohy, sme sa v knižnici rozhodli, že v roku 2015 nakúpime prvú sériu elektronických kníh do nášho vlastníctva. V odbornej komunite sa rýchlo ujal anglický termín *e-book* a takto ich často voláme doteraz. Zadali sme pre zástupcov vydavateľov jednoznačné požiadavky:

- Chceme knihy do nášho trvalého vlastníctva
- Chceme knihy s multiprístupom pre všetkých oprávnených používateľov univerzitnej knižnice

Na našej strane bola otázka, ako technicky zabezpečíme prístup zo vzdialených zariadení. V spolupráci s ďalšími pracoviskami univerzity sme zvolili VPN prístup (Virtual privat network), ktorý doteraz spoľahlivo zabezpečuje sprístupnenie zakúpených e-book(ov).

Po dohode so zástupcami vydavateľstva Cambridge University Press sme spustili trial pre celú univerzitu, stretol sa s enormným záujmom a my sme pristúpili ku výberu titulov podľa vopred zvolených kritérií a kúpe prvej série e-book(ov). Vyberali sme tituly, o ktoré bol v triali najväčší záujem, boli skôr širšie zamerané a samozrejme finančne únosné. Uvedenie prvej série e-book(ov) v UK ŽU sprevádzala masívna marketingová kampaň, na otvorenie sme pozvali hostí a novinárov a prvý diel našej stopy s elektronickými zdrojmi v knižnici bol za nami. Využívanie e-book(ov) bolo krátko po spustení vysoké, štatistiky začali klesať neskôr, keďže prirodzene nedokážeme kolekciu e-book(ov) tak masívne rozširovať, ako by akademická obec požadovala.

V ďalšom roku sme zvolili uvedenie série Safari e-book od spoločnosti Proquest. Na tejto forme sprístupnenia e-book(ov) nás oslovila možnosť interaktívneho zapojenia čitateľa. Na sprístupnenej virtuálnej polici s knihami má prvých 50 titulov, a potom môže dávať návrh na prezentáciu z ďalších cca 40 000 titulov e-book(ov). Z doterajších štatistík sa ukazuje, že táto služba sa nestretla u používateľov s až takým záujmom. Vychádza nám, že profilácia našej univerzity je zrejme spojená s veľmi presným zacielením na určité oblasti vysoko odbornej literatúry.

Príbeh elektronických zdrojov pokračoval v roku 2016 ďalším dielom, ktorý by sme mohli kľudne nazvať e-skriptá a e-ludia. Keďže na univerzite nemáme zatiaľ uvedené v praxi čisto elektronické sprístupnenie učebných textov-skript, chceli sme v knižnici začať prvým praktickým krokom.

Po dohode s vedením univerzity sme začali postupne digitalizovať vlastnými silami učebné texty, takmer všetko skriptá, pre študentov prvých ročníkov. Pre uvedený krok sme sa rozhodli z viacerých dôvodov:

- Študenti požadujú elektronickú verziu skript (výsledky interného prieskumu uskutočneného UK ZU, prieskum u čitateľov počas TSK 2016, ostatné spätné väzby od čitateľov)
- V roku 2016 prvýkrát študenti prvých ročníkov povinne platili vo svojej elektronickej karte poplatok 2 eurá za ročný čitateľský preukaz
- Hlad po elektronických verziách skript je taký veľký, že sú nelegálne ponúkané na rôznych portáloch na internete

Súbor prvej série elektronických skript tvorilo 106 titulov, ktoré sme digitalizovali a sprístupnili. Postupovali sme striktnie podľa autorského zákona a konzultovali s právnikmi. Výsledkom boli fakty:

- Skriptá vznikali ako zamestnanecké diela
- Medzi zamestnávateľom a autorom boli podpísané príslušné licenčné zmluvy, ktorých súčasťou bola aj šírenie diela rôznymi formami zamestnávateľom
- Skriptá boli v papierovej podobe súčasťou knižničného fondu, riadne katalogizované a prístupné

- Výber skrípt sme realizovali na základe zoznamov povinnej literatúry, ktoré uvádzajú jednotlivé študijné odbory na intranete univerzity
- Skriptá boli sprístupnené len akademickej obci univerzity prostredníctvom jedinečného identifikátora, ktorý má pridelený každý zamestnanec a aktuálny študent

Celý proces bol koordinovaný s vedením univerzity a bol ním vnímaný ako prvý, ale dôležitý krok v sprístupňovaní elektronických textov v prostredí univerzity. Opäť sme pripravili podpornú kampaň a skriptá spustili na našej webovej stránke.

A začali sa diať veci...

- Počas necelých 3 dní sme mali vyše 400 výpožičiek e-skript
- Začali sa ozývať nesúhlasné stanoviská od skupiny autorov skript, ktorí aj napriek podpisu licenčnej zmluvy nesúhlasili s touto formou sprístupnenia
- Vedenie napokon rozhodlo skriptá v el. podobe stopnúť a začať so skupinou nespokojných autorov rokovať
- Po stopnutí e-skript bol za pár dní zaznamenaný pokus ďalších 4000 používateľov otvoriť si elektronické skriptá

S vedením univerzity, zástupcami fakúlt, autorov, ktorí boli za aj proti, s rôznymi odborníkmi sme sa odvtedy stretli opakovane na rôznych poradách a diskusiách.

Na strane autorov zaznievali najčastejšie obavy a argumenty:

- Sprístupnením skript zvýšime možnosť plagiátorstva
- Niektoré tituly sú tak jedinečné a cenené, že inžinieri ich používajú, ako základnú pomôcku vo svojej praxi a netreba ich „devalvovať“ elektronickou formou
- Obsah sprístupnených skript nie je dostatočne ošetrovaný v súlade s pravidlami citovania, použitia obrázkov a pod. zo strany autorov, a preto sa bránili elektronickej forme
- Na vydanie skript museli autori často zohnať sponzorské príspevky, a teda ich „osobná“ zásluha na skriptách je ďaleko väčšia
- Obávajú sa výrazného zníženia až zastavenia predaja tlačenej verzie skript vydávaných v univerzitnom vydavateľstve a fakulty stratia síce malý, ale obvyklý fond na vydávanie ďalších titulov
- Skriptá tvorili autori vo svojom čase mimo práce a neboli im autorsky dostatočne honorované
- Skupina niektorých pedagógov naďalej zastáva názor, že študovať treba pri knihe, za stolom, v učebni, a nie sa sústreďovať na štúdium s využitím mobilného zariadenia

V knižnici sme museli reagovať na všetky požiadavky, akokoľvek sa nám zdali nepochopiteľné. Pred sebou sme mali plastický obraz meniaceho sa sveta. Na jednej strane skupina našich používateľov, pedagógov, ktorí chápu nevyhnutnosť technologických a procesných zmien aj v knižnici a na druhej strane svet, ktorý dbá na opatrnosť, ochranu tvorby a autorstva všetkými možnými nástrojmi.

A ako sme to zatiaľ u nás vyriešili?

- Iniciovali sme stretnutie s dekanmi fakúlt a každá fakulta potvrdila, ktoré skriptá možno sprístupniť akademickej obci elektronicky
- Zostala hŕstka elektronických skript, ktoré nazývame prvé lastovičky a dúfame, že spustia efekt snehovej gule a nabalia sa aj ostatní
- Všetky skriptá sú ošetrované viacerými ochrannými prvkami
- O elektronické skriptá je naďalej živý záujem

Za knižničný tím môžeme jednoznačne potvrdiť, že pracujeme na pokračovaní príbehu elektronických skript. Vieme, že naši čitatelia sú pripravení, technologicky vyzbrojení a zručnosťami zdatní. Súhlasíme s nimi, že ak si chcú skriptá čítať vo vlaku, autobuse či na chate alebo v rade v menze na svojich mobiloch, tabletoch, je našou povinnosťou im to umožniť. Všetko, čo ich pritiahne ku odbornej literatúre, je prospešné. A aby sme nakoniec dali pozitívnu bodku, podelíme sa s Vami o pekný krok zo strany autorov. Medzi skriptami, ktoré sú elektronicky sprístupnené, sú hlavne matematiky a počtovnice, napísané tímom starších autorov, aktuálne dôchodcov. Keď sme ich opatrne vyrušili na dôchodku, či by nám do knižnice neprišli podpísať súhlas, prišli ešte v ten deň. Skonštatovali, že je pre nich satisfakcia, ak na univerzite po nich niečo živé zostalo aj vďaka novej technológii. Ukazuje sa, že ak má človek odstup a nadhľad, ľahšie pochopí, ako sa dá staré sklbiť s novým.

PhDr. Alena Mičicová

alena.micicova@uniza.sk

(Univerzitná knižnica Žilinskej univerzity v Žiline)